

UY TA'LIMIGA JALB ETILGAN BOLALARNING IJTIMOIIY KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

*Andijon davlat pedagogika instituti o'qituvchisi
Qodirova Nargiza Rahmatillo qizi*

Doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15233460>

Annotasiya. Ushbu maqolada imkoniyati cheklangan bolalarning uyda yakka tartibda ta'lim olishga bo'lgan huquqlarini ta'minlash hamda ularning ta'lim olishlari uchun zarur sharoit yaratish, ularning ijtimoiy rivojlanish istiqbollari, o'zini namoyon qilish, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ijtimoiy muammolarni aniqlash va ularni mustaqil ravishda yengishini ta'minlash, o'z-o'zini anglash va ijtimoiylashuvni rag'batlantiradigan tegishli vaziyatlarni yaratish, ijtimoiy moslashuvini shakllantirish uchun ijtimoiy-pedagogik yordam ko'rsatish kabilar haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: uy ta'limi, ta'lim olish, ijtimoiy moslashuv, ijtimoiy-pedagogik yordam, shaxsiy xususiyatlar, qo'llab-quvvatlash.

Respublikamiz xalq ta'limi tizimida imkoniyati cheklangan bolalarga ta'lim berishning uyda yakka tartibdagi ta'lim shakli mavjud. Uyda yakka tartibda ta'lim olish jismoniy yoki psixik rivojlanishida nuqsoni bo'lgan, uzoq vaqt davolanishga muhtoj va tibbiy xulosasiga ko'ra doimiy yoki vaqtincha maktabga qatnay olmaydigan bolalar uchun tashkil etiladi. Sog'liqning buzilishi bolalarning shaxsiyatida o'z izini qoldiradi: birinchi navbatda, sog'lig'ining cheklanganligi kasbiy o'zini o'zi belgilashga va mehnat faoliyatini amalga oshirishga ta'sir qiladi. Patologiyaning mavjudligini bilish o'z qobiliyatlarini, intilishlar darajasini, tashabbusning yetishmasligi va bunday bolalarning mustaqilligini yetarli darajada baholamaslikka olib keladi. Hissiy sohaning rivojlanishida buzilish mavjud bo'lib, bu ijtimoiy moslashuv, ta'lim olish va kasbiy faoliyatga qiziqishning yetishmasligida namoyon bo'ladi.

Imkoniyati cheklangan bolalarni uyda o'qitish ularning ijtimoiylashuviga ta'sir qiladi. Oilalar va bolalar uchun ijtimoiy xizmat ko'rsatish muassasalari mutaxassislaridan ijtimoiy hamda pedagogik yordam talab qiladi. Bunday qo'llab-quvvatlash bolalar haqida bilish, ularning ijtimoiy rivojlanish istiqbollari, o'zini namoyon qilish, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ijtimoiy muammolarni bashorat qilish va ularni mustaqil ravishda yengishini ta'minlash, o'z-o'zini anglash va ijtimoiylashuvni rag'batlantiradigan tegishli vaziyatlarni yaratishning maqsadga muvofiq jarayonidir. Uyda ta'lim olayotgan bolalarning ijtimoiy moslashuvini shakllantirishni ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash shaxsga yo'naltirilgan yondashuvga asoslanadi. Ushbu yondashuvning mohiyati bolalarning ijtimoiy o'ziga xosligini, ularning sotsializatsiya ehtiyojlarini, ta'lim va tarbiya muhitini, shuningdek, jamiyatga integratsiyalashuv istiqbollari to'liq hisobga olishdan iborat.

Bosh miyaning organik jarohatlanishi natijasida bilish faoliyatining turg'un rivojlanmay qolishi aqli zaiflikning asosiy belgisi hisoblanadi. Bu buzilish birinchi o'rinda voqelikni aks ettirishga sezgi va idrokka taalluqli. Nerv sistemasi buzilgan bolalarda bu psixik funksiyalar, sekin va bir qator xususiyat hamda kamchiliklar bilan shakllanadi. Bu xususiyatlar o'qish jarayonida aniq namoyon bo'ladi: bilib olish suratini sekinligi, grafikasi o'xshash harflarni, raqamlarni, predmetlarni, talaffuzi o'xshash tovush va so'zlarni aralastirib yuborish bularga misol bo'la oladi [10; 319-325-b].

Ota-onalar zarur imkoniyatlarni yaratib, tegishli soha mutaxassislari bilan birgalikda hamkor bo'lib ishlarni amalga oshirish, bolaning imkoniyatlariga loyiq turli faoliyatlarga jalb etish, uning psixologik-fiziologik, jismoniy va aqliy rivojlanishiga munosib hissa qo'shish bilan korreksiyalash ishlarini samarali amalga oshirish uchun eng muhim zaminni vujudga keltiradi. Bu o'rinda, shifokor-pedagog-psixolog va ota-ona hamkorligi ilmiy asosda, barcha psixologik-fiziologik jarayonlarni to'g'ri hisobga olib tashkil etilsa, yuqori natijalarga erishish kafolatlanadi.

Uyda yakka tartibdagi ta'limda pedagogik ishlar o'quvchi hayotining ijtimoiy, hissiy, kognitiv sohalariga hamda o'z-o'zini anglashiga qaratilishi zarur. Imkoniyati cheklangan bolalar uchun uyda ta'limning integratsiyalashgan tizimini amalga oshirishda butun ta'lim davrida bolaning rivojlanishi uchun psixologik, tibbiy va pedagogik yordam doimiy kerak [9; 36-b].

Dars mashg'ulotlarning davom etishi bajariladigan faoliyatlarning murakkablik darajasiga, o'quvchining shu darsni o'zlashtirish vaqtidagi sog'lig'i va psixik holati hamda jismoniy imkoniyatlariga bog'liq. Ushbu jarayon o'rganilayotgan mavzuning murakkablik darajasiga qarab 5-10 daqiqadan 20-25 daqiqagacha o'tkazilishi maqsadga muvofiqdir. Imkoniyati cheklangan uyda yakka tartibdagi ta'limga jalb etilgan o'quvchilarning aksariyatida tez toliqish, diqqatning tarqoqligi, turli xil salbiy xatti-harakatlar paydo bo'ladi. Bunday holatlarni oldini olish va bartaraf etish, shuningdek, psixonevrologik rivojlanishda kamchiligi bo'lgan o'quvchilarning foydali ish ko'ffitsyenti darajasini oshirish o'z vaqtida dam olish daqiqasini o'tkazish va turli faoliyat turlarini almashtirish orqali amalga oshiriladi. Dam olish daqiqasi butunlay o'quvchining holatiga bog'liqdir. Agar kerak bo'lsa, dars davomida istalgan vaqtda dam olish daqiqasi tashkil etilishi mumkin. Dars va mashg'ulotlar davomida foydali ish ko'ffitsyentini maqbul darajasini saqlab qolish uchun o'quvchilar miya katta yarimsharlarining funksional holatini tezroq tiklashga qaratilgan turli tadbirlardan foydalanishlari; ta'limga qiziqishni faollashtirish, oshirish maqsadida tuzatuvchi o'yinlar va mashqlar ko'ngilochar tomoshalardan foydalanishlari maqsadga muvofiq hisoblanadi [10; 319-325-b].

O'qituvchilarning faoliyatida og'zaki nutqdan tashqari boshqa aloqa vositalariga ega bo'lishi ham alohida ahamiyatga egadir. Bunday aloqalarga jismoniy va vizual aloqalar – o'quvchining boshini silash, qo'llarini ushlab, yelkalarini quchoqlash kiradi. O'qituvchilar bunday harakatlarni yurakdan chiqarib bajarsa o'quvchilar ularni juda aziz inson deb qabul qiladilar [9; 41-b].

Muloqot va hamkorlik uyda yakka tartibdagi ta'lim jarayonida yo'naltiruvchi hamda rag'batlantiruvchi omil sifatida qaraladi. Darslarni olib borishda ijobiy munosabatni shakllantirish uchun o'quvchining dunyosiga yo'l topa bilish, quvonch-u qayg'usiga sherik bo'lish, ishonchini oqlay bilish lozim. O.N.Maikina quyidagicha ta'kidlagan edi: "Siz har doim o'zingizning xatti-harakatlaringizni eslab qolishingiz kerak, chunki o'quvchi uchun o'qituvchi nafaqat do'st, maslahatchi, balki adolatning tirik timsoli" [9; 42-b].

Uydagi ta'lim bolalarning bilim olish huquqlarini ta'minlash va ularning ta'lim olishi uchun kerakli shart-sharoitlarni yo'lga qo'yish maqsadini ko'zda tutadi. O'quvchilar dunyoqarashi va tasavvurini shakllantirish, fanlar bo'yicha bilim, hayotiy ko'nikma hamda malakalarni singdirish, axloqiy-ma'naviy jihatdan tarbiyalash, mehnatga tayyorlash kabi vazifalarni bajaradi. Aqliy, jismoniy va psixik rivojlanishi muammoli bolalar ta'limning qay bir shakli, turiga jalb qilinmasin, ularga mos yondashuvlarni tanlash o'ziga xos murakkab, shuningdek, kompleks chora-tadbirlarni taqazo qiluvchi jarayon hisoblanadi. Bunday chora-tadbirlarni samarali yo'lga qo'yish uchun pedagog o'zi ta'lim berayotgan o'quvchining shaxsiy, tibbiy, psixologik hamda pedagogik o'ziga xosliklari borasida ma'lumotlarni bilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2020-yil 13-oktyabrdagi PQ-4860 son qarori// O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2021-yil 12-oktabr, 638-son.
2. Рыжова, Ольга Семеновна. Социально-педагогическое проектирование надомного обучения детей с ограниченными возможностями здоровья: дис... кандидат педагогических наук. – Ростов-на-дону. 2003. 241 с.
3. Попова, Людмила Григорьевна. Социально-педагогическое сопровождения формирования социальной адаптивности подростков, обучающихся на дому, в условиях учреждения социального обслуживания семьи и детей: дис... кандидат педагогических наук. Москва. 2009. 246 с.

4. Кевля Ф.И. Психолого-педагогический консилиум как средство прогнозирования личностного развития ребёнка // Вестник психо социальной и коррекционно-реабилитационной работы. 1996. - №3. – С. 50-58.

5. Куликова Т.А. Семейная педагогика и домашнее воспитание. – М., 2001. – 102 с.

6. Mirzaev, O. (2022). THE ROLE OF ETHICS AND AESTHETICS IN THE FORMATION OF ENTREPRENEURIAL RELATIONS BETWEEN INDIVIDUALS. Science and innovation, 1(B6), 125-130.

7. Nargiza, Q. (2022). МАКТАВГАСНА ТА'ЛИМ TASHKIOTLARIDA LOGOPED ISHINING OLIV BORILISHI. PEDAGOGS jurnali, 22(2), 52-54.

8. Жўрахўжаев, М. Х. (2022). ИМКОНИЯТИ ЧЕКЛАНГАН БОЛАЛАР УЙДА ЯККА ТАРТИБДАГИ ТАЪЛИМДА ЎҚУВ ЖАРАЁНИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ. PEDAGOGS jurnali, 1(1), 295-298.

9. Jo'raho'jayev M.X., Imkoniyati cheklangan bolalarning uyda yakka tartibdagi ta'limi samaradorligini oshirish mexanizmlari: Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. – Jizzax – 2023. – 36-bet.

10. Jo'raho'jayev M.X. Uyda yakka tartibdagi ta'lim o'qituvchisining portreti/ "Tilni o'qitish va o'rganishda XXI asr ko'nikmalari" III xalqaro anjuman materiallari. – Jizzax, 2022. – B. 319-325.